Політологія

DOI: 10.15421/172090

УДК: 35.078

Інформаційна політика незалежної України: періодизація та вплив на громадянське суспільство

Олександра Тихомирова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті здійснено дослідження ключових впливів державної інформаційної політики на становлення та розвиток громадянського суспільства в Україні з моменту здобуття незалежності у 1991 році по сьогодні. Актуальність цього наукового пошуку пов'язана з відсутністю у вітчизняній політології наукових розробок, які б досліджували кореляцію між інформаційною політикою держави та розвитком третього сектора. Мета статті полягає у структуруванні інформаційної політики України шляхом розробки її періодизації та виявленні провідних явищ на кожному етапі, які вплинули на формування третього сектору. У ході дослідження було використано широкую методологічну базу, зокрема історичний та системний методи, соціально-культурний підхід, а також вивчення нормативно-правової бази й контент-аналіз.

Результати. Виявлено сім етапів у періодизації інформаційної політики держави в Україні: 1) пострадянський або первинної демократизації; 2) вторинної демократизації; 3) первинної цифровізації; 4) вторинної цифровізації; 5) інформатизації; 6) інформаційно-воєнний; 7) техніко-технологічний.

Доведено, що впродовж першого, другого та третього етапів, запропонованої нами періодизації, третій сектор формально набуває суб'єктності, але сприймається державою і подається в інформаційному полі як об'єкт, що виступає для громадянського суспільства стимулом до боротьби за реальну суб'єктність. Індиферентність інформаційної політики держави до інститутів третього сектору на першому етапі перетворюється на відверте протистояння за часів третього етапу. Четвертий етап характеризується лібералізацією відносин: громадянське суспільство, яке голосно заявило про себе «Помаранчевою революцією», стає суб'єктом в очах нової державної адміністрації, яка по суті має завдячувати свідомій громаді за можливість вдалого політичного «реваншу». П'ятий етап демонструє абсолютно зворотню тенденцію у сприйнятті державою громадянського суспільства та відображенні його в інформаційній політиці, але це відбувається навмисне в результаті усвідомлення владою сили та потенціалу цього суб'єкта. Отже, блокування розвитку ГС, насправді, стало підтвердженням визнання владою його суб'єктності. Шостий етап знаменує нову віху у розвитку ГС та його новий статус – рівноправного соціально-політичного актора в очах державної влади й у власному сприйнятті. Сьомий етап знаменує посилення інституційного змісту громадянського суспільства попри певну конфронтаційну напругу у відносинах з центральними органами державної влади.

Висновки. У сім етапів інформаційної політики незалежної України вміщується три етапи розвитку громадянського суспільства в контексті впливів першої: 1) етап об'єктивації в інформаційному просторі (презентація як феномену, 1991–2003 рр.); 2) етап суб'єктивації (презентація як суб'єкта, 2004–2013 рр.); 3) етап інституалізації (презентація як партнера, з 2014 р. й дотепер).

Ключові слова: державна інформаційна політика, громадянське суспільство, періодизація, громадський контроль, ЗМІ, прозорість, підзвітність, демократизація

Information policy of independent Ukraine: periodization and influence on civil society

Oleksandra Tyhomirova, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article examines the key influences of state information policy on the formation and development of civil society in Ukraine since getting independence in 1991 to the present day. The actuality of this scientific

research is due to the lack of scientific developments in domestic political science that study the correlation between the information policy of the state and the development of the third sector. The purpose of the article is to structure the information policy of Ukraine by developing its periodization and identifying the leading phenomena at each stage that influenced the formation of the third sector. The study used a broad methodological framework, including historical and systemic methods, socio-cultural approach, as well as the study of the legal framework and content analysis.

Results. Seven stages in the periodization of the state information policy in Ukraine have been identified: 1) post-Soviet or primary democratization; 2) secondary democratization; 3) primary digitization; 4) secondary digitization; 5) informatization; 6) information and military; 7) technical and technological.

It is proved that during the first, second and third stages of proposed periodization, the third sector formally acquires subjectivity, but is perceived by the state and presented in the information field as an object that serves as a stimulus for civil society to fight for real subjectivity. The indifference of the state information policy to the institutions of the third sector in the first stage turns into an open confrontation during the third stage. The fourth stage is characterized by the liberalization of relations: civil society, which loudly declared itself during the "Orange Revolution", becomes a subject in the eyes of the new state administration, which in fact should owe a conscious community for the possibility of successful political "revenge". The fifth stage shows a completely opposite trend in the state's perception of civil society and its reflection in information policy, but this is intentional as a result of the authorities' awareness of the strength and potential of this entity. Thus, the blocking of the development of the CS, in fact, was a confirmation of the government's recognition of its subjectivity. The sixth stage marks a new milestone in the development of the CS and its new status - an equal socio-political actor in the eyes of state power and in its own perception. The seventh stage marks the strengthening of the institutional content of the civil society, despite some confrontational tensions in relations with central government.

Conclusions. The seven stages of the information policy of independent Ukraine contain three stages of development of civil society in the context of the influences of the former: 1) stage of objectification in the information space (presentation as a phenomenon, 1991–2003); 2) stage of subjectivation (presentation as a subject, 2004–2013); 3) stage of institutionalization (presentation as a partner, from 2014 to the present).

Keywords: *state information policy, civil society, periodization, public control, Mass media, transparency, accountability, democratization*

Информационная политика независимой Украины: периодизация и влияние на гражданское общество

Александра Тихомирова, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье проведено исследование ключевых воздействий государственной информационной политики на становление и развитие гражданского общества в Украине с момента обретения независимости в 1991 г. по сегодняшний день. Актуальность этого научного поиска связана с отсутствием в отечественной политологии научных разработок, которые исследовали корреляцию между информационной политикой государства и развитием третьего сектора. Цель статьи заключается в структурировании информационной политики Украины путем разработки ее периодизации и выявления ведущих явлений на каждом этапе, которые повлияли на формирование третьего сектора. В ходе исследования была использована широкая методологическая база, в частности исторический и системный методы, социально-культурный подход, а также изучение нормативно-правовой базы и контент-анализ.

Результаты. Выявлено семь этапов в периодизации информационной политики государства в Украине: 1) постсоветский или первичной демократизации; 2) вторичной демократизации; 3) первичной цифровизации; 4) вторичной цифровизации; 5) информатизации; 6) информационно-военный; 7) технико-технологический.

Доказано, что на протяжении первого, второго и третьего этапов, предложенной нами

периодизації, третій сектор формально приймає суб'єктність, не сприймається державою і подається в інформаційному полі як об'єкт, що виступає для громадянського суспільства стимулом до боротьби за реальну суб'єктність. Індиферентність інформаційної політики держави до інститутів третього сектора на першому етапі перетворюється в відкрите протистояння в часи третього етапу. Четвертий етап характеризується лібералізацією відносин: громадянське суспільство, яке гучно заявило про себе «Оранжевою революцією», стає суб'єктом в очах нової державної адміністрації, яка, по суті, зобов'язана свідомою громаді за можливість успішного політичного «реваншу». П'ятий етап демонструє абсолютно протилежну тенденцію в сприйнятті державою громадянського суспільства і відображенні його в інформаційній політиці, але це відбувається свідомо в результаті усвідомлення владою сили і потенціалу цього суб'єкта. Ітак, блокування розвитку ГО, насправді, стало підтвердженням визнання владою його суб'єктності. Шостий етап означає нову вершину в розвитку ГО і його новий статус – рівноправного соціально-політичного актора в очах державної влади і в особистому сприйнятті. Сьомий етап означає посилення інституційного вмісту громадянського суспільства незважаючи на певне конфронтаційне напруження в відносинах з центральними органами державної влади.

Висновки. В сім етапів інформаційної політики незалежної України поміщається три етапи розвитку громадянського суспільства в контексті впливу першого: 1) етап об'єктивізації в інформаційному просторі (презентація як феномена, 1991–2003 гг.) 2) етап суб'єктивізації (презентація як суб'єкта, 2004–2013 гг.) 3) етап інституціалізації (презентація як партнера, з 2014 г. і до цих пір).

Ключові слова: державна інформаційна політика, громадянське суспільство, періодизація, суспільний контроль, СМІ, прозорість, підзвітність, демократизація

Вступ

Із здобуттям незалежності та переходом на демократичні «рейки» українській державі довелося у стислі строки перебудувати всю політичну систему, конструювати партійну систему, адміністративно-територіальне управління, переходити на засади ринкової економіки, а також формулювати пріоритети у культурній, освітній, науковій та інформаційній галузях, які б відповідали демократичним принципам функціонування держави та суспільства. Громадянське суспільство, яке формувалося за тоталітарного радянського режиму, нарешті отримало можливість законної інституціалізації та функціонування. Вплив на його становлення мала низка чинників, зокрема лібералізація більшості сфер взаємодії держави та громади, також інформаційного простору. Загалом, ми вважаємо, що державна інформаційна політика може мати три основні вияви впливу на громадянське суспільство, його сприйняття та

зворотну реакцію: 1) інформаційна політика як засіб артикуляції загальнодержавної політики (внутрішньої та зовнішньої); 2) інформаційна політика як засіб демонстрації політики держави безпосередньо щодо громадянського суспільства; 3) інформаційна політика як спосіб розуміння державою інформації та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Громадянське суспільство як актор, наділений аналітичними та самоорганізаційними здібностями, аналізуючи ці три вияви інформаційної політики, може налаштовуватися або на протидію, або на взаємодію з державою.

В умовах тотальних реформувальних інформаційна політика України у 1990-ті рр. не значилася серед провідних завдань порядку денного, тим не менш, окремі кроки, що сприяли її кристалізації, були зроблені. У ХХІ ст. під впливом внутрішніх чинників і загальносвітової інформатизації державна інформаційна політика за необхідністю

стала одним із ключових напрямів публічної політики, адже від її якості виявилися залежними різноманітні аспекти соціально-політичного буття (національна безпека, розвиток громадянського суспільства, зовнішня політика тощо). Громадянське суспільство України демонструвало найбільшу активність у порівнянні з аналогами інших пострадянських країн, але недостатню – при компаративних зіставленнях з передовими західними зразками.

Сьогодні державна інформаційна політика України є предметом наукових розробок багатьох дослідників (В. Брижко, О. Голобуцький, Ю. Іванченко, Г. Почепцов, О. Твердохліб), але етапи даного феномену розроблені недостатньо, через що страждає періодизація та виявлення звершень та прогалів у кожному періоді. Громадянське суспільство як окремий предмет наукового аналізу також різнобічно досліджений (О. Бакуменко, А. Кваша, А. Колодій, В. Мартиненко, Ю. Сурмін), але вплив на його становлення і розвиток державної інформаційної політики як одного з ключових чинників, по суті, невивчений.

Саме тому мета цієї статті полягає у структуруванні інформаційної політики України шляхом розробки її періодизації та виявленні провідних явищ на кожному етапі, які вплинули на формування третього сектору.

Досягнення поставленої мети зумовлює використання широкої методологічної бази, зокрема історичного та системного методів, соціально-культурного підходу, а також вивчення нормативно-правової бази й контент-аналіз.

Результати дослідження.

Ми пропонуємо періодизацію інформаційної політики української держави, яка охоплює часові проміжки від 1991 р. до 2020 р., та нараховує сім етапів, які різняться за змістом нормативно-правового

забезпечення функціонування інформаційної царини, кількістю та першорядністю суб'єктів, цілями та завданнями тощо, а також мірою та засобами впливу на розвиток громадянського суспільства.

Особливої уваги заслуговує інформаційна політика нашої держави після Революції Гідності (часи президентства П. Порошенка та В. Зеленського), тому що в силу своєї актуальності відповідне дослідження може допомогти ідентифікувати проблеми сьогодення й визначити міру їх критичності, розробити шляхи їх подолання, у той час як аналіз попередніх етапів більш важливий з точки зору історичної ретроспективи для виявлення конструктивних та знакових подій у цій галузі та їх наслідків для соціуму та державного апарату.

«Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні, звичайно, не розпочиналось з чистого «історичного аркуша»... перші історичні прояви громадської самоорганізації простежуються задовго до здобуття Україною державної незалежності у 1991 р. І не буде перебільшенням стверджувати, що ці прояви хронологічно зіставні з епохою та ідеями природного права європейського Просвітництва від XVII ст. у таких історичних практиках в Україні, як демократичні вольності та автономія козацьких республік, існування Магдебурзького права та практики міського самоврядування від Львова до Глухова, історія різних неформальних об'єднань, товариств і братств – Кирило-Мефодіївське товариство, декабристські осередки, масонські ложі й інші самоорганізовані об'єднання політичного, просвітницького та культурологічного спрямування, досвід самоврядування сільських громад та в інших історичних прикладах суспільної самоорганізації» (Степаненко, 2015, с. 242–243).

За часів СРСР громадянське суспільство на теренах України виступало супротив-

ником комуністичного політичного режиму, і значною мірою вплинуло на розпад тоталітарної держави й здобуття незалежності. «Революція на граніті», що мала місце в жовтні 1990 р., стала тригером політичної активізації громадськості, а також започаткувало традицію протестних «революцій» на центральній площі країни.

Одразу зазначимо, що в силу того, що інформаційна політика української держави розглядається нами як один із чинників, що впливав і впливає на функціонування громадянського суспільства, ми не отожднюємо періоди формування й розвитку цих соціально-політичних феноменів. Найбільшими стимулами для нових якісних змін третього сектору в Україні виступали «революції» (до них можна безпосередньо прив'язувати появу нових періодів в історії української самоорганізованої громади), але останні були наслідками певної загальнодержавної політики, зокрема інформаційної, й проявами категоричної незгоди з цією політикою свідомої спільноти. Відповідно, ми розробляємо періодизацію інформаційної політики і намагаємося виявити стан та особливості розвитку громадянського суспільства на кожному з цих етапів саме в контексті інформаційно-політичних впливів.

Перший етап (1991–1994 рр.) – пострадянський або первинної демократизації – характеризується розробкою законодавчої бази (на зміну закону СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації» (1990 р.) розробляється та набуває чинності Закон України «Про інформацію» (1992 р.), Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (1994 р.), ліквідацією старих контролюючих органів (Держкомтелерадіо УРСР, функції якого були передані Державній Телерадіокомпанії; Державний комітет УРСР з преси, функції якого відійшли до зони відповідальності Міністерства культури Украї-

ни) та інституалізацією нових – Державний комітет України у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження (1993 р.), який у 1994 році об'єднали з Державним Комітетом України з охорони державних таємниць у пресі та інших ЗМІ, у результаті чого з'явилося Міністерство України у справах преси та інформації. Під час цього етапу спостерігається сплеск діяльності недержавних телерадіокомпаній (біля 200 одиниць), відчутна всебічна лібералізація галузі (Дрешпак, 2013; Дуцик, 2004).

Проект Конституції 1992 р. передбачав цілий розділ, який би регламентував відносини держави та громадянського суспільства. Передбачалося, що «держава підпорядковується служінню громадянському суспільству» (Нікітін, 2006, с. 171). Однак, як відомо, цей проект не став фінальним. У той же час, 1992 р. було ухвалено Закон «Про об'єднання громадян», завдяки чому були сформовані правові засади розбудови українського громадянського суспільства.

Демократизація «згори» свідчила про первинність держави над громадянським суспільством у свідомості державних керівників. Енергія суспільства акумулювалася з метою розбудови держави, у той час як самоорганізована громада не могла протистояти корупційним схемам, завуальованим процесам прийняття політичних рішень та відсутності підзвітності з боку органів державної влади. Інформаційна політика держави цього періоду, з одного боку, сприяла розвитку третього сектору шляхом збільшення кількості суб'єктів теле- та радіопростору (більше інформаційних каналів – більший обсяг доступної інформації), з іншого – відсутність можливості контролю діяльності державного апарату через брак відкритих офіційних даних приводила до «ізоляціонізму» третього сектору. Деякі дослідники переконані, що відсутність у «геомії» українців коду суверенності призвела

до асинхронності у розвитку держави та громадянського суспільства в перші роки незалежності (Linz, 1996; Рябчук, 2000). У інформаційному просторі поняття «громадянське суспільство» лунає зрідка, переважно, як популярний атрибут демократизації, а не ключове завдання.

Другий етап (1995–1999 рр.) – вторинної демократизації – ознаменований подальшим удосконаленням нормативно-правового забезпечення інформаційної царини та постійною трансформацією суб'єктів її управління. Так, у 1995 р. Президент України видає Указ, яким визначалося створення Національного агентства з питань інформатизації при Президентові України. З'являються Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство інформації України, яке 1999 р. трансформується у Державний комітет інформаційної політики тощо.

У цей період відчувається своєрідний відхід від тотальної лібералізації галузі до часткового контролю «згори» у радянських традиціях та посилення впливу на ЗМІ з боку значущих фінансових груп інтересів. Нормотворчість починає охоплювати не лише питання діяльності ЗМІ, а й наново регламентувати кіноіндустрію, бібліотечну й архівну справи, рекламну діяльність. 1998 р. з'являється перша Національна програма інформатизації. Знаковою можна вважати спробу створення громадського телерадіомовлення (1997–1998 рр.), яка попри законодавчу підтримку (Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення в Україні») не знайшла практичного втілення. Наприкінці цього етапу починають розвиватися електронні ЗМІ («Електронні вісті», «UAToday»), з'являються веб-сайти окремих друкованих ЗМІ, FM-частотних радіостанцій.

Громадянське суспільство на цьому етапі продовжує функціонувати в схожих на

попередні умовах. Конституція, прийнята 1996 р., не містить жодної згадки про третій сектор, лише побічно цитати з преамбули можна прив'язати до його суті («зміцнення громадської злагоди на землі України» тощо), але її 36 стаття конституційно гарантувала право на свободу об'єднань. За президенства Л. Кучми демократичні інтенції використовуються для камуфлювання авторитарних управлінських методик, які з кожним роком набувають більшої виразності. «Ознаками цієї політики, принаймні до кінця 1990-тих років, були нерозвиненість та блокування (свідоме й несвідоме, об'єктивне та суб'єктивне) розвитку як структур, так і практик, а також адекватного дискурсу громадянського суспільства в публічній політиці та медіапросторі країни» (Степаненко, 2015, с. 247–248). Соціально-політична реальність характеризувалася конфліктним станом взаємин між НГО та державою. Можливість створення веб-сайтів, безперечно, розширює потенції громадських організацій, але чисельна обмеженість аудиторії, якій доступна мережа Інтернет, заважає повноцінному використанню цього інструмента.

Третій етап (2000–2004 рр.) – первинної цифровізації – пов'язаний із запровадженням цифрових технологій до управління інформаційною цариною, зокрема приймаються Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», виходить Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні», наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про Порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд». У цей період відбувалося інтенсивне станов-

лення, розроблення й упровадження основних компонентів електронного урядування: прийняття нормативно-правової бази, створення урядового порталу, введення в органах державної влади системи автоматизованого діловодства та контролю виконавчої дисципліни, розвитку телекомунікаційної інфраструктури» (Дрешпак, 2014).

У 2002 р. прийнято Державні програми «Районне радіо і телебачення», «Журналіст» тощо. З 2003 р. починає віщання «УТР» з метою наявності достовірної інформації про Україну у світовому медіа просторі. Знову йде низка трансформацій вже наявних суб'єктів інформаційної політики (Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України стає Державним комітетом телебачення і радіомовлення України) та формування нових (Державний департамент з питань зв'язку та інформатизації, Міністерство транспорту та зв'язку України). У цей період свобода слова та безпека журналістської діяльності зазнають найбільших утисків з часів незалежності (вбивства журналістів Г. Гонгадзе, І. Александрова).

Громадянське суспільство входить у фазу гострого протистояння з державою («Повстань, Україно!», «Україна без Кучми»). Зазвичай, його інститути, які діють у соціально-політичній площині, репрезентуються провладними структурами, як такі, що почасти безглуздо споживають гранти зарубіжних акторів і при цьому підривають засади суверенності України. Цей етап пов'язаний із розквітом так званих «темників», неформально надаваних владних інструкцій для ЗМІ, які диктували пріоритетність висвітлення подій та бажані напрями їх оцінки. Громадянське суспільство подається як опозиційний владі суб'єкт, налаштований на деструктивні заходи. Водночас, влада намагається використовувати можливості третього сектору у

власних інтересах: створюються провладні ГО, які під гаслами протидії владі насправді тяжіють до її подальшого ствердження (громадські форуми, організовані ГО Союз юристів України, проводилися з метою популяризації реформи Л. Кучми). Інформаційна політика цього періоду щодо третього сектору була вкрай недружньою, але несприятливі умови доволі часто виступають стимулом для подальшого саморозвитку. У 2004 р. інтенції свідомої громади переросли у «Помаранчеву революцію», яку значна кількість населення (41,9 %) класифікувала як протест проти влади.

«Вставши з колін, наш народ змусив поважати себе, зруйнував стереотипні міфи про соціальну пасивність і громадянську апатію українців. Люди повірили, що можуть власними силами змінити своє життя, реально впливати на державну політику, забезпечити перемогу демократії. Мистецтво сучасного політичного менеджменту полягає в тому, щоб залучити конструктивний потенціал українців до активного громадянського, державотворчого процесу» (Медвідь, 2006, с. 54).

Четвертий етап (2005–2009 рр.) – вторинної цифровізації – характеризується удосконаленням електронного урядування в Україні. Європейські стандарти визнаються орієнтирами для формування вітчизняного інформаційного суспільства. Законотворчість переважно спрямована на обґрунтування та регламентування використання цифрових технологій (Указ Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій», Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Доктрина інформаційної безпеки України тощо).

Домінуючими темами внутрішньої і зовнішньої інформаційної політики держави стають Голодомор та реабілітація

ОУН-УПА. Посилюється роль громадянського суспільства у структуруванні інформаційного поля, що підтверджується, зокрема, такими заходами, як розробка Секретаріатом Президента України концепції нової інформаційної політики держави, створення Коаліції громадських організацій «Суспільне мовлення», покликаній запровадити нові засади редакційної політики громадського мовлення в Україні. У вересні 2005 р. президент України видає Указ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Відбувається низка зрушень у формуванні публічного простору за участі третього сектору: громадські слухання бюджетів на місцевому рівні; неурядові соціальні експертизи; громадські консультативні ради при органах державної влади тощо. Однак в інформаційно-політичній полеміці засоби громадського контролю згадуються не часто, а їх втілювачі переважно представляються як спеціально відібрані за незрозумілими критеріями лояльні «громадські активісти».

П'ятий етап (2010–2013 рр.) – інформатизації – пов'язаний із прийняттям таких законів, як «Про захист персональних даних», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації». У 2010 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронного врядування в Україні. З 2011 р. починається використання цифрового стандарту мовлення, згідно з женевською угодою, передбачалося, що до 2015 р. Україна повністю перейде на цифрове віщання. 2012 р. створено Комітет Верховної Ради України з інформатизації та інформаційних технологій. У той же час попри цю конструктивну законотворчість можна спостерігати деструктивну політику «регіоналів» на чолі з В. Януковичем щодо свободи в інформаційному полі та реальних прав і повноважень ГО. Інформаційна політика україноцентризму попереднього періоду замінюється проторадянським ана-

логом з великою кількістю символів, знаків та наративів минулого. Громадянське суспільство зникає з повістки інформаційної політики держави, що не могло тривати довго і не мати суспільно значущих наслідків («Революція Гідності»).

Шостий етап (2014–2018 рр.) – інформаційно-воєнний – визначається активними дебатами щодо створення Міністерства інформаційної політики України упродовж 2014 р. та його офіційної появи у 2015 р. Загальний контекст у інформаційному полі – інформаційна війна з РФ. Основними напрямками інформаційної політики держави у цей період постають: посилення іномовлення (UATV, Ukrinform) – контент виробляється різними мовами (англійська, арабська, російська тощо) для популяризації України у світі, створення її позитивного іміджу, інформування іноземців щодо інвестиційного, фінансового клімату в Україні тощо; висвітлення теми окупованих територій (комунікаційні кампанії «Крим – це Україна», День депортації, бордова компанія – «Два прапори – єдина країна», фільми «Крим. Опір», «Бранці Кремля» тощо); розробка Стратегії реінтеграції Криму та Донбасу, Доктрина інформаційної безпеки (2017 р.), яка визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, актуальні загрози, пріоритети державної політики, механізми реалізації та ін.; зведення Чонгарської вежі для українського мовлення в Криму. 2014 р. було прийнято Закон «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», яким передбачено утворення Національної суспільної телерадіокомпанії України. Суспільне телебачення і радіомовлення України – це публічний інститут суспільного мовлення, призначений задовольняти інформаційні потреби українського суспільства, залучати його представників до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, сприяти

формуванню громадянського суспільства в Україні та забезпечувати належну реалізацію конституційного права кожного на інформацію.

Одразу після Євромайдану, під час якого активні громадяни та організоване громадянське суспільство відігравали важливу роль у витісненні корумпованого режиму В. Януковича, відбулося відносно активне співробітництво між громадянським суспільством та новим керівництвом П. Порошенка для просування програми реформ. ГО брали участь у Національній раді реформ та були активними у відділах реформ, приєднаних до галузевих міністерств.

Серед ГО найбільший сплеск демонструють добровольчі військові формування та волонтерські організації. «У 2014 р. відбулися суттєві зміни в напрямках діяльності багатьох ОГС, що позначилося на загальній структурі, чисельності, формах і методах їх діяльності. Почали активно формуватися та ставати дедалі більш значущими громадські ініціативи та мобілізаційні стратегії в безпековій сфері, зумовлені ними нові механізми взаємодії між державними органами та неурядовими структурами. Загалом найбільш помітними формами громадської самоорганізації безпекового спрямування на сьогодні є добровольчий та волонтерський рухи» (Розвиток громадянського суспільства в Україні, 2015, с. 10).

Зростає довіра населення до ГО (у 2006 р. їм довіряли біля 10 % громадян, у 2015 р. – майже 30 %). Під впливом свідомої громади на зміну багатовекторності в зовнішній політиці приходить проєвропейська орієнтація, а протистояння зовнішньому ворогу сприяє консолідації нації більше ніж національна ідея, яку намагалися відшукати від моменту здобуття незалежності. Діяльність та вагома роль ГО у боротьбі на сході країни активно висвітлюється ЗМІ. По суті, стан третього сектору на цьому етапі мож-

на визначити як взяття вершини (ГС стає суспільним інститутом – паритетним партнером держави), але цю позицію ще треба втримати.

Сьомий етап (триває з 2019 р.) – техніко-технологічний – ознаменувався реорганізацією Міністерства інформаційної політики України та його об'єднанням із Міністерством культури України та Міністерством молоді та спорту України, у результаті чого постав черговий центральний орган виконавчої влади – Міністерство культури та інформаційної політики України (2020 р.). Найбільш резонансною законотвораю ініціативою новоствореного міністерства стала розробка так званого закону про дезінформацію, що отримала негативну оцінку громадськості та Моніторингової місії ООН з прав людини як така, що може підривати свободу ЗМІ. Неоднозначна й оцінка діяльності міністра О. Ткаченка: окремі громадські організації (ініціативна група «Без мови немає народу», громадська організація «Українська громадська функція» тощо) виступають із закидами про його проросійську позицію (різкі висловлювання щодо мовного закону, спроби повернути російськомовний контент до теле- та радіоэфіру) й, відповідно, відхід від відстоювання інтересів українського народу на власній землі.

Продовжується робота попередників з видання «Крим інформ», функціонування Інтернет-проєкту «Крим – це Україна», планується конкурсний відбір проєктів телевізійних серіалів патріотичного спрямування, для виробництва та розповсюдження яких надаватиметься державна фінансова підтримка (з жовтня 2020 р.). У 2019 р. утворено Міністерство цифрової трансформації України, яке несе відповідальність за державну політику з електронного урядування, цифровізації органів державної влади, розвиток інформаційного суспільства тощо. У

травні 2020 р. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення погодила проекти Уряду щодо Стратегії інформаційної реінтеграції Донбасу і Криму, які мають на меті інформаційну реінтеграцію тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Донецької і Луганської областей шляхом створення передумов для відновлення територіальної цілісності та суверенітету, сприяння захисту прав та свобод громадян України.

З моменту обіймання президентської посади В. Зеленським значна кількість ГО направляла йому виразні сигнали щодо власного бажання тримати владу підзвітною та забезпечувати громадський нагляд за ключовими напрямками політики. У травні 2019 р. близько 100 ГО (окремі аналітичні центри, ГО, що працюють у сфері прав людини, ЗМІ) підписали декларацію, яка встановлює «червоні лінії» для президента, що вплинуло на формування конфронтаційної атмосфери серед ключових фігур в Офісі Президента та третього сектору.

Сьогодні, на думку експерта О. Луцевич, громадянське суспільство виконує такі функції: 1) забезпечує систему стримування та протидії (громадський нагляд, особливо у випадку антикорупційних організацій); 2) виконує роль «відкритого майданчика», що надає платформу й підтримку публічним консультаціям із різноманітними зацікавленими сторонами, та сприяє формуванню консенсусу щодо інколи складних та розбіжних політик; 3) забезпечує розбудову потенціалу та пропозиції рішень, шляхом надання експертизи та підготовки нового кадрового складу урядовців та членів парламенту; 4) виступає в якості партнера з надання послуг як на національному, так і на регіональному рівні, що особливо актуально для соціальних послуг, ветеранів та молоді; 5) підвищує поінформованість гро-

мадськості щодо нагальних питань, які мають вплив на суспільство загалом, таких як нерівність, дискримінація, навколишнє середовище, якість інформаційного простору, демографія та соціальний захист (Луцевич, 2020).

Висновки.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити такі висновки щодо впливу державної інформаційної політики на становлення і розвиток громадянського суспільства в Україні. Упродовж першого, другого та третього етапів, запропонованої нами періодизації, третій сектор формально набуває суб'єктності, але сприймається державою і подається в інформаційному полі як об'єкт, що виступає для громадянського суспільства стимулом до боротьби за реальну суб'єктність. Індиферентність інформаційної політики держави до інститутів третього сектору на першому етапі перетворюється на відверте протистояння за часів третього етапу. Четвертий етап характеризується лібералізацією відносин: громадянське суспільство, яке голосно заявило про себе «Помаранчевою революцією», стає суб'єктом в очах нової державної адміністрації, яка по суті має завдячувати свідомій громаді за можливість вдалого політичного «реваншу». П'ятий етап демонструє абсолютно зворотну тенденцію у сприйнятті державою громадянського суспільства та відображенні його в інформаційній політиці, але це відбувається навмисне в результаті усвідомлення владою сили та потенціалу цього суб'єкта. Отже, блокування розвитку ГС насправді стало підтвердженням визнання владою його суб'єктності. Шостий етап знаменує нову віху у розвитку ГС та новий статус – рівноправного соціально-політичного актора в очах державної влади й у власному сприйнятті. Сьомий етап знаменує посилення інституційного змісту громадянського суспільства попри певну конфронтацій-

ну напругу у відносинах з центральними органами державної влади.

Отже, у сім етапів інформаційної політики незалежної України, на нашу думку, вміщується три етапи розвитку громадянського суспільства в контексті впливів першої: 1) етап об'єктивації в інформаційному просторі (презентація як феномену) (1991–2003 рр.); 2) етап суб'єктивації (презентація як суб'єкта) (2004–2013 рр.); 3) етап інститу-

алізації (презентація як партнера) (з 2014 р. й дотепер).

Подальші наукові розвідки піднятої у статті проблематики можуть бути скеровані у бік пошуку сприятливих умов конструктивної взаємодії держави та третього сектору в інформаційній сфері, оптимізації участі громадських активістів та громадських організацій у виробленні та контролі інформаційної політики держави.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Дрешпак В. Становлення державної інформаційної політики України: зміст і хронологічні межі основних періодів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 3–13.
- Дрешпак В. Періоди розвитку державної інформаційної політики України: зміст і хронологічні межі. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 1. С. 3–14.
- Дуцик Д. Роль засобів масової інформації у забезпеченні прав та свобод громадян у демократичному суспільстві : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004, 19 с.
- Луцевич О. Держава та громадянське суспільство після виборів 2019 року. URL: https://euprostor.org.ua/resources/146603?fbclid=IwAR34A6ZBZ0YT_x_2qqtPUFumjMed3LJbJILGM64kPl-w-G1QtuhEJqR3vDM8 (дата звернення: 22.10.2020).
- Медвідь Ф., Гордієнко М. Феномен «помаранчевої революції» в контексті розбудови громадянського суспільства. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8685/06-Medvid.pdf?sequence=1> (дата звернення: 24.10.2020).
- Нікітін В. Ресурсний потенціал становлення громадянського суспільства в Україні. Харків : Магістр, 2006. 248 с.
- Розвиток громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. Київ : НІСД, 2015. 60 с.
- Степаненко В. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
- Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави». Київ : Критика, 2000. 271 с.
- Linz J. Problems of Democratic Transition Consolidation. Sothern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore : London, 1996. 504 p.

REFERENCES

- Dreshpak, V. (2013). Stanovlennja derzhavnoji informacijnoji polityky Ukrainy: zmist i khronologichni mezhi osnovnykh periodiv [Formation of the state information policy of Ukraine: content and chronological boundaries of the main periods]. *Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja – Public Administration and Local Government*, 4, 3–13 [in Ukrainian].
- Dreshpak, V. (2014). Periody rozvytku derzhavnoji informacijnoji polityky Ukrainy: zmist i khronologichni mezhi [Periods of development of the state information policy of Ukraine: content and chronological boundaries]. *Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja – Public Administration and Local Government*, 1, 3–14 [in Ukrainian].
- Ducyk, D. (2004). Rolj zasobiv masovoji informaciji u zabezpechenni prav ta svobod ghromadjan u demokratychnomu suspiljstvi [The role of the media in ensuring the rights and freedoms of citizens in a democratic society]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Jablonskyj, V. M., Voznjuk, P. F., Ghorjelov, D. M. et al. (2015). *Rozvytok ghromadjanskogho suspiljstva v Ukraini [Development of civil society in Ukraine]*. O. A. Kornijevskyi, M. M. Rozumnyi (Eds.). Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Linz, J. (1996). *Problems of Democratic Transition Consolidation. Sothern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: London.
- Lucevych, O. (2020). *Derzhava ta ghromadjansjke suspiljstvo pislja vyboriv 2019 roku [State and civil society after the 2019 elections]*. Retrieved from https://euprostor.org.ua/resources/146603?fbclid=IwAR34A6ZBZ0YT_x_2qqtPUFumjMed3LJbJILGM64kPl-w-G1QtuhEJqR3vDM8 [in Ukrainian].

Medvidj, F., & Ghordijenko, M. (2006). *Fenomen «pomaranchevoji revoljuciji» v konteksti rozbudovy ghromadjansjkogho suspiljstva [The phenomenon of the "Orange Revolution" in the context of building civil society]*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8685/06-Medvid.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

Nikitin, V. (2006). *Resursnyj potencial stanovlennja ghromadjansjkogho suspiljstva v Ukrajinі [Resource potential of civil society in Ukraine]*. Kharkiv: Maghistr [in Ukrainian].

Rjabchuk, M. (2000). *Dylemy ukrajinsjkogho Fausta: ghromadjansjke suspiljstvo i «rozbudova derzhavy» [Dilemmas of the Ukrainian Faust: civil society and "state building"]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

Stepanenko, V. (2015). . Kyiv: In-t sociologhiji NAN Ukrajinjy [in Ukrainian].

Тихомирова Олександра

Аспірант

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Tyhomyrova Oleksandra

Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Email: tyhomyrova_o_k@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8740-0378

Цитування: Тихомирова, О. (2020). Інформаційна політика незалежної України: періодизація та вплив на громадянське суспільство. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (10), 24–35. doi: 10.15421/172090

Citation: Tyhomyrova, O. (2020). Informatsiina polityka nezalezhnoi Ukrainy: periodyzatsiia ta vplyv na hromadianske suspilstvo [Information policy of independent Ukraine: periodization and influence on civil society] *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (10), 24–35. doi: 10.15421/172090

Стаття надійшла / Article arrived: 15.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 28.10.2020